

פרשת שמיני

הרב שמעון קליין

חנוכת המשכן במזבח

מבוא

פסוקי שיא מתוארים בפרשתנו:

"וַיבֹּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל אֱהֱל מוֹעֵד וַיִּצְאוּ וַיְבָרְכוּ אֶת הָעָם וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֵל כָּל הָעָם: וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלְּפָנֵי ה' וַתֹּאכַל עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת הָעֹלָה וְאֶת הַחֲלָבִים וַיֵּרָא כָּל הָעָם וַיִּרְאוּ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם" (ויקרא ט', כ"ג-כ"ד).

שבעת ימי המילואים הסתיימו - בהם חנך משה את אהרון ובניו ואת כלי המשכן, קרבנות יום השמיני כבר הוקרבו, והנה יוצאת האש מלפני ה', ואוכלת על המזבח את העלה ואת החלבים. עיון זה יתמקד בטיבה של חנוכת המשכן. מה מקופל בהתמקדות במזבח? באש האלהית היורדת על גביו? נסקור שלוש חנוכות נוספות שהיו במקדש, נזהה את הייחוד ואת התהליך המתקיים מביניהן¹.

בפתח העיון, נערוך היכרות עם שני כלים - המזבח והארון.

מזבח רשות גבוה

שני כלים מרכזיים הם במשכן - המזבח והארון. הראשון הוא מקום העבודה, השני מגלם את מקומו של השוכן. באופן פרדוקסלי, מבחינה מהותית התמונה היא הפוכה. המזבח מגלם את רשות גבוה, הארון מגלם את מקומם של ישראל. נבאר דברינו:

המזבח מגלם את 'רשות גבוה' במקדש. ביטויים שונים הם לעובדה זו: בספר ויקרא מתוארת ההקרבה לה' - 'אָדָם כִּי יִקְרִיב מִמֶּם קָרְבָן לַה' (ויקרא א', ב'), ולמעשה הוא מוקדש ומועבר לרשותו²; המזבח הוא מקום בו החיים בטלים,

¹ עיון זה יתמקד בירידת האש על גבי המזבח בחנוכת המשכן, במקדש שלמה, בבית שני, ובבעירתה באש המנורה - ברביעית. הלימוד לא יכיל התייחסות לציר נוסף, המתרחש במקביל, במהלכו השוכן בא אל הבית בדמות ענן הממלא את הבית: "וַיִּכַּס הָעָנָן אֶת אֱהֱל מוֹעֵד וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן: וְלֹא יָכַל מֹשֶׁה לְבֹא אֶל אֱהֱל מוֹעֵד כִּי שָׁכַן עָלָיו וַיִּכְבֹּד ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן: וַבְּהִעָלוֹת הָעָנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן יָסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל מִסְעֵיהֶם: וְאִם לֹא יֵעָלֶה הָעָנָן וְלֹא יָסְעוּ עַד יוֹם הָעֵלְתוֹ: כִּי עָנָן ה' עַל הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל כָּל מִסְעֵיהֶם: (שמות מ', ל"ד-ל"ח). תיאור דומה נזכר גם בספר מלכים: "וַיְהִי בְצֵאת הַכְּהֲנָנִים מִן הַקֹּדֶשׁ וְהָעָנָן מָלֵא אֶת בַּיִת ה': וְלֹא יָכֻלוּ הַכְּהֲנָנִים לַעֲמֹד לְשֵׁרֵת מִפְּנֵי הָעָנָן כִּי מָלֵא כְבוֹד ה' אֶת בַּיִת ה': אַז אָמַר שְׁלֹמֹה ה' אָמַר לְשֹׁפֵן בְּעֶרְפִּל" (מלכים א ח', "א).

² בעיונונו לפרשת צו (בפרק 'קרבן מהו') הערנו על העובדה שבספר ויקרא לא מתוארת 'העברת רשות' אל הקדש, מכיוון

שבים אל שורשם - אל מקורם האלהי³; במזבח, איסור החמץ מתקיים במהלך כל ימות השנה⁴. החמץ מסמל את כוחם של תהליכי הטבע לחולל שינוי בציר הזמן - המאפשר תפיחה והשבחה. איסורו יתפרש כחזרה אל המעשה האלוהי, שאינו תלוי ואינו מותנה בנסיבות העולם - אות וסימן לנוכחות האלהים⁵.

יכולתו של המזבח לקלוט רוצח הנס אליו מעידה אף היא על תכונה זו⁶: המזבח הוא 'רשות גבוה', הוא נמצא מחוץ

שנקודת המוצא בספר היא - שהכל של א-להים. העברה שכזו נלמדת מפסוקים בספר דברים (ראה שם הערה 4), והיא קיימת בהרחבה גדולה בתורה שבעל פה המדברת על הקדשתו של הקרבן.

³ קרבן משמש כתמורה לאדם - בסיפור העקידה, בו האיל מוקרב כעולה תחת יצחק: "וַיֵּשֶׁא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה אֵיל אַחֵר נֹאֲחַז בְּסִבְיָתוֹ בְּקִרְבָּיו וַיֵּלֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת הָאֵיל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנֹ" (בראשית כ"ב, "ג); גם סיפור מותם של נדב ואביהוא, מקבל משמעות דומה: "וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלְּפָנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיִּמָּתוּ לִפְנֵי ה': וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֱהֲרֹן הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' לֵאמֹר בְּקִרְבֵי אֶקְדֵּשׁ וְעַל פְּנֵי כָל הָעָם אֶקְבֹּד וַיִּדַּם אֱהֲרֹן" (ויקרא י', ב').

⁴ "כָּל הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תִּקְרְבוּ לַה' לֹא תַעֲשֶׂה חֻמֵץ כִּי כָל שָׂאֵר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תִקְטְרוּ מִמֶּנּוּ אֲשֶׁה לַה'" (ויקרא ב', "א); לצד השאור נזכר הדבש, ושניהם מנוגדים למידת ההתבטלות המאפיינת את עבודת המזבח.

⁵ המחשה לעיקרון זה: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יָצִאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבְּיַת עֲבָדִים כִּי בַחֲזֶק יָד הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חֻמֵץ" (שם, ג'). העם מצטווה לזכור את יציאת מצרים בהקשר לחזוקת היד שחוללה אותה. "יד ה'" פירושה 'מעשה' מעשה א-לוהים' או - פועלו. 'חזוקת יד ה'" פירושו - מעשה א-להי 'חזק', שאינו תלוי או נשען על חוקי הטבע וסדריו. משל לאב האוחז בידו בבנו והולך עמו, בדרך ובקצב שהוא מכתוב. הבן מניע את רגליו וגופו, משתף פעולה, אבל באמת, 'עוד החזקה' של האב מניעה אותו. יציאת מצרים מגלמת את המעשה האלהי הבלתי תלוי, שבלעדיו לא היה העם יוצא משעבוד מצרים. האיסור הנגזר מכך הוא - "וְלֹא יֵאָכֵל חֻמֵץ", המתפרש כחזרה אל המעשה האלוהי שאינו תלוי בנסיבות העולם. אות וסימן לחזוקת ידו של א-להים.

⁶ בתורה: "וְאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אֵנָה לְיָדוֹ וְשִׁמְתִי לָךְ מִקּוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שְׂמֵהּ: וְכִי יֵזֶד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ לְהִרְגוֹ בְּעֶרְמָה מֵעַם מִזְבְּחֵי תִקְחֵנּוּ לְמוֹת" (שמות כ"א, "ד") - את ההורג במזיד המזבח אינו קולט. ובנביא: אדוניו חושש שמא יהרגו שלמה אחיו לאחר שהומלך, אוחז בקרנות המזבח, ואכן הוא ניצל בשל זאת: "וְאֲדַנְיָהוּ יָרָא מִפְּנֵי שְׁלֹמֹה וַיִּקֶּם וַיֵּלֶף וַיַּחֲזֵק בְּקִרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ: וַיִּגַּד לְשֹׁלֹמֹה לֵאמֹר הִנֵּה אֲדַנְיָהוּ יָרָא אֶת הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה אֵחָז בְּקִרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ לֵאמֹר יִשְׁבַּע לִי כִּיֹּם הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אִם יָמִית אֶת עַבְדוֹ בְּחָרָב: וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה אִם יִהְיֶה לְבָן חַיִל לֹא יִפֹּל מִשְׁעָרְתוֹ אֲרָצָה וְאִם רָעָה תִּמְצָא בּוֹ וְיָמָת: וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיִּרְדְּהוּ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וַיָּבֵא וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיֹּאמֶר לוֹ שְׁלֹמֹה לָךְ לְבִיתְךָ" (מלכים א', נ"ג-נ"ג); גם יואב בן צרויה נוקט בדרך דומה, לאחר

המתקיימת בספר במדבר - העצמת העם מכח נוכחותו של השוכן בתוך המחנה¹¹.

לאור תובנות אלו, ניתן לומר כך - המזבח מגלם את האלהי שבמשכן, וככזה הוא משמש מקום עבודה לבני אדם (הכהנים). הארון מגלם את מקומו של העם, ולכן אליו בא השוכן ומשרה בו את שכינתו.

בפתח העיון שאלנו - מדוע מתמקד מעמד חנוכת המשכן דווקא במזבח? כעת יש בידינו קצה חוט של תשובה: המזבח הוא מקום העבודה - נוכח רשות גבוה במקדש. האדם בא אל מקומו של אלהים, ואת 'שלו' הוא מקריב אליו. כיוון שכך - אש היוצאת מלפני ה' ואוכלת את הקרבן מקבלת משמעות כמי שאוספת אליה את הקרבן, מאשרת כי רצה האלהים בקרבנו של האדם.

בפרק הקרוב, נסקור פעמים נוספות בהן התקיימה חנוכה במקדש. נבחין בתהליך, ונסה לדלות ממנו תובנות.

שלוש חנוכות נוספות

שני תיאורים נוספים הם במקרא לאש אלהית האוכלת על גבי המזבח, ותיאור שלישי בספר המכבים. חנוכה בימי שלמה:

וּכְכֹלֹת שְׁלֹמֹה לְהַתְּפַלֵּל וְהָאֵשׁ יִרְדָּה מִהַשָּׁמַיִם וְתֹאכַל הָעֵלָה וְהַזְּבָחִים וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַבַּיִת: וְלֹא יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לְבֹא אֶל בַּיִת ה' כִּי מָלֵא כְבוֹד ה' אֶת בַּיִת ה': וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאִים בְּרִדַת הָאֵשׁ וּכְבוֹד ה' עַל הַבַּיִת וַיִּכְרְעוּ אַפְּסִים אַרְצָה עַל הַרְצָפָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְהוֹדוּת לֵה' כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ: וְהַמֶּלֶךְ וְכָל הָעָם זָבָחִים זָבַח לִפְנֵי ה' (דה"ב ז, א' - ד')¹².

בתום תפילה ארוכה של שלמה, יורדת אש מן השמים, והיא אוכלת את העולה ואת הזבחים. בני ישראל רואים ומגיבים.

חנוכה בימי עזרא:

התיאור הבא לא נזכר במקרא, אלא רק בספר המכבים¹³:

ועתה כי יש את נפשנו לחוג את יום חנוכת המזבח בעשרים וחמש לחודש כסלו. לא חדלנו מהודיע אתכם לחוג אותו עמנו. וחגותם אותו

¹¹ ראה עיונונו על כך בהרחבה בפרשת במדבר.

¹² ספר מלכים מתעלם מאירוע זה, ותחת זאת הוא מתמקד בענן המלא את הבית: "וַיְהִי בְצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן הַקֹּדֶשׁ וְהָעֲנָן מָלֵא אֶת בַּיִת ה': וְלֹא יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לְעַמֵּד לְשֵׁרֵת מִפְּנֵי הָעֲנָן כִּי מָלֵא כְבוֹד ה' אֶת בַּיִת ה': אַזְּ אָמַר שְׁלֹמֹה ה' אָמַר לְשֹׁכֵן בְּעֶרְפֶּל" (מלכים א ח', י"א). דומה שההתעלמות מהווה ביטוי לעיקרון שיצוין בפרק 'סוף דבר'.

¹³ דומה שההתעלמות המקראית מאירוע זה מצביעה על מיקוד אחר שהמקרא משווה למעמד זה בימי עזרא - לא של נס אלא של טבע. עוד ראה הערה קודמת.

לריבונות העם, ומנוסת רוצח אליו מתפרשת כבקשת מקלט ברשות המצויה חוץ לגבולם של בני האדם. כמו אומר ה' - 'האיש הזה בא בגבולי, ואין לכם רשות לפגוע בו'⁷; המזבח הוא הכלי המרכזי בספר ויקרא, ובמידה רבה הוא מגלם את הפסגה לעבודת ה' - כפי שהיא מוצגת בספר זה.

מנגד למזבח עומד הארון, אליו בא השוכן⁸, והוא מגלם את מקומו של העם, המארחו בגבולו. בניגוד למזבח, שהתנועה בו היא של ביטול חיים, הארון מזמן דיבור ומפגש בין אדם לאלהים: "וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שֵׁם וְדַבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכְּפֹתֶיךָ מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרִבִּים אֲשֶׁר עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות כ"ה, כ"ב)⁹. בספר במדבר הוא מקבל משקל מרכזי: הארון נוכח במרכז המחנה, ונסיעתו היא נסיעת העם כולו¹⁰. עובדה זו מתאימה למגמה הבסיסית

שהשתתף במרד: "וְהִשְׁמְעָה בָּאָה עַד יוֹאֵב כִּי יוֹאֵב נָטָה אַחֲרֵי אֲדֹנָיָה וְאַחֲרֵי אֲבִשְׁלֹום לֹא נָטָה וַיִּנָּס יוֹאֵב אֶל אֹהֶל ה' וַיִּחַזֵּק בְּקִרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ" (מלכים א' ב', כ"ח). למעשה, מכיוון שיואב הרג במזיד שני שרי צבא, קרנות המזבח אינן מצילות אותו, כפי הכתוב בשמות כ"א, י"ד (כך פירשו חכמים במדרש במדבר רבה כ"ג, ג' ו"ג). בתורה שבעל פה הורחבה ההלכה גם לכהן בזמן עבודתו, שהמזבח מצילו.

⁷ בדומה לחוק הבינלאומי כיום, לפיו הבריחה אל שגרירות זרה מקנה לאדם חסינות.

⁸ מקור לכך במקרא: "וַיָּבֹאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת אֲרוֹן בְּרִית ה' אֶל מְקוֹמוֹ אֶל דְּבִיר הַבַּיִת אֶל קֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים אֶל תַּחַת כְּנָפֵי הַכְּרוּבִים: כִּי הַכְּרוּבִים פָּרְשִׁים כְּנָפֵים אֶל מְקוֹם הָאֲרוֹן וַיִּסְכּוּ הַכְּרִבִּים עַל הָאֲרוֹן וְעַל בְּדִיו מִלְמַעְלָה: וַיִּאָּרְכוּ הַבְּדִים וַיִּרְאוּ רֵאשֵׁי הַבְּדִים מִן הַקֹּדֶשׁ עַל פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יָרְאוּ חֲחוּצָה וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה: אִין בָּאֲרוֹן וְקַ שְׁנֵי לַחֹת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הֵנַח שָׁם מֹשֶׁה בְּחָרֵב אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: וַיְהִי בְצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן הַקֹּדֶשׁ וְהָעֲנָן מָלֵא אֶת בַּיִת ה'" (מלכים א ח', ו' - י'). בפרשת העלאת הארון מכנים הפסוקים את ה' בשם - 'ושב הכרובים' - "וַיִּקַּם וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבְּעָלֵי יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם שָׁם ה' צְבָאוֹת יְשֵׁב הַכְּרִבִּים עָלָיו" (שמואל ב' ו', ב'). ובמדרש: "ראה מה הארון חביב שהשוכן כלו לא נעשה אלא בשביל הארון **שהשכינה בתוכו** וכל הנסים שהיו נעשים לישראל בארון היו נעשים **לפי שהשכינה בתוכו**, ראה מה כתיב בו: "וארון ברית ה' נוסע לפניו דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה" (במדבר י) והיה הורג נחשים ועקרבים ושורף את הקוצין והורג שונאיהן של ישראל... ראו כמה נסים בארון ולמה שהשכינה והתורה היתה בתוכו, וכל מקום שהתורה שם השכינה שם עמה, שנא' (מלאכי ג) "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע" לפיכך חביב הארון מכל כלי המשכן (מדרש תנחומא ויקהל סימן ז).

⁹ ובמימוש: "וּבָבֹא מֹשֶׁה אֶל אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת הַקוֹל מִדְּבַר אֱלֹהִים מֵעַל הַכְּפֹתֶיךָ אֲשֶׁר עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרִבִּים וַיִּדְבַּר אֱלֹהִים" (במדבר ז, פ"ט).

¹⁰ "וַיִּסְעוּ מֵהַר ה' דָּרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַאֲרוֹן בְּרִית ה' נֹסַע לִפְנֵיהֶם דָּרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לְתוֹר לָהֶם מְנוּחָה: וַעֲנַן ה' עָלִיהֶם יוֹמָם בְּנֹסַעֵם מִן הַמַּחֲנֶה: וַיְהִי בְנֹסַע הָאֲרוֹן וַיִּאמַר מֹשֶׁה קוּמָה ה' וַיִּפְצוּ אֲיָבִיד וַיִּנָּסוּ מִשְׁנֹאֵיךְ מִפְּנֵיךְ: וּבְנַחַח יֹאמַר שׁוּבָה ה' רַבְבוֹת אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל" (שם י, ל"ג - ל"ו).

במנורה המאירה, בכלי שמידתו אינה ההתבטלות אלא ההארה¹⁵. בכלי המסמל את הבהירות ואת החכמה - "הרוצה להחכים ידרים" (כנגד מקום המנורה בדרום המקדש). בגילוי זה הוא אומר לבני עמו - כאן אני משרה את שכינתי, בשמן מעשה ידי אדם, בעשייה האנושית ובחכמה המגולמת במנורה.

קשה שלא לקשור את המעבר ממזבח למנורה אל המעבר מצינור הנבואה שהיה בבית ראשון אל צינור החכמה. בבית ראשון שרתה נבואה, ואילו בבית שני עם עליית עזרא הסתלקה הנבואה (עזרא היה "סופר"), והמוקד עבר מן הנביאים אל החכמים¹⁶.

מדרג בין החנוכות

בשורות הבאות נחזור אל המקורות המתארים את החנוכות השונות, נבחין בתהליך המתחולל מביין ארבעתן. מה בין חנוכת המשכן לבין החנוכה בימי שלמה¹⁷?

בבסיס החנוכה הראשונה עומדת ברכת אהרון - הכהן הגדול, השייך אל המקדש. בבסיס השנייה - תפילת שלמה מלך ישראל, המביא לידי ביטוי היבט ממלכתי של מי שמופקד על כלל החיים בממלכה; בראשונה - משה מצטרף אל אהרון, הם מתוועדים באוהל מועד, ומשם יוצאים לברך את העם. בניגוד להם - תפילת שלמה, הקודמת לירידת האש, מתקיימת לעיני העם כולו; בחנוכת המשכן האש יוצאת מ'לפני ה' - ממקום הנמצא לפני ה', ומסתבר

כימי חג הסוכות, וכיום אשר מצא בו נחמיה את אש הקודש בשובו לבנות את המקדש ואת המזבח, ויקרב עליו עולות וזבחים לא-להים... ויהי מקץ ימים רבים והמלך שלח את נחמיה ירושלימה... לא מצאו את האש כי אם מים קפואים מצאו תחתיה... ויהי בהקריבם את קרבן ה' וצו אותם לזרוק את המים על העצים ועל הקרבן אשר על המזבח ויעשו כן. אחרי כלותם והשמש יצאה על הארץ, והעבים נפוצו והנה אש א-להים מתלקחת בקרבן, וישתומם כל העם מסביב, ויפלו הכהנים וכל העם על הפנים... וישירו הכהנים בהלל להודות לה" (מכבים א', כ"א-כ"ט).

בשורות אלו נותן ספר המכבים פשר לעובדה שיום חנוכת המזבח נקבע כחג. בדבריו הוא משווה אותו לחג הסוכות, וכיום חנוכת המקדש בימי נחמיה עם בנייתו של בית שני. אש א-להית התלקחה בקרבן בימי נחמיה, והעם - נוכח ומשתומם מן ההתרחשות הפלאית.

חנוכת המשכן בימי החשמונאים:

הדרך בה נחנך המקדש בימי החשמונאים שונה מהחנוכות הקודמות: בניגוד לשלושת החנוכות בהן ירדה האש על המזבח, כעת החניכה הייתה - במנורה¹⁴. גם כעת שימשה מידה א-להית באש - בבעירת שמונת ימים תחת יום אחד.

היכן נמצא השוכן?

צורות אלו הן אות וסימן, לעומק סיפורה של השכינה בכל אחת מן התקופות. שלוש פעמים בוחר א-להים בעבודת הקרבנות - ובא אל המזבח. בפעם הרביעית הוא בא אל המנורה, מצביע בכך על מוקד חדש לעבודה בה הוא חפץ. כאמור, המזבח מגלם עמדה של התבטלות נוכח ה', במקום הנתפש כרשות גבוה. חניכת המשכן בו, הייתה בתקופות הראשונות, בתקופות ה'ילדות' של העולם, בשלבים בהם כוחות החיים עדיין לא עודנו, היצירה האנושית הייתה בראשית דרכה, ועבודת ה' הכילה נימה גדולה של התבטלות נוכח השמים הגבוהים, המרוחקים מהחיים. בשלהי ימי בית שני, עדיין התקיימה עבודת הקרבנות, ויחד עם זאת א-להים בוחר לאשר את חידוש העבודה במקדש -

15 "דָּבַר אֵל אֶהְרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהִעָלְתָּךְ אֶת הַנֵּר אֵל מוֹל פְּנֵי הַמְּנוּרָה וְאִירוּ שִׁבְעַת הַנְּרוֹת" (במדבר ח', ב'). הנר והאור משמשים בספר משלי משל למצווה ולתורה: "כי נר מצווה ותורה אור" (משלי ו', כ"ג).

16 תקופת בית שני, החל מימי החשמונאים, היא תקופה הרת משמעות בהתפתחות ובהשתלשלות תורה שבעל פה. חלק גדול ממורשת התנאים בתחום מדרשי ההלכה ומדרשי האגדה התגבשה והתבררה בתקופה שלאחר מרד החשמונאים. המרד - בישר את חידוש השלטון היהודי, ואיפשר את ההתפתחות, ובהתאמה - חנוכת המקדש הצביעה על מרחב העבודה החדש המונח לפתחו של הדור - החכמה וההתחדשות הרוחנית בעיצובה של תורה שבעל פה.

17 ההבדלים הם רבים, ואנו נדלה מדגם המשתקף מן הפסוקים שהוזכרו קודם לכן. הראשון: "וַיִּשָּׂא אֶהְרֹן אֶת יָדָיו אֵל הָעָם וַיְבָרְכֵם וַיֵּרֶד מֵעֶשֶׂת הַחֹטָאֹת וְהָעֵלָה וְהַשְּׁלֵמִים: וַיָּבֵא מִשֶּׁה וְאֶהְרֹן אֵל אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּצְאוּ וַיְבָרְכוּ אֶת הָעָם וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֵל כָּל הָעָם: וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת הָעֵלָה וְאֶת הַחֲלָבִים וַיֵּרָא כָּל הָעָם וַיִּרְאוּ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם" (ויקרא ט', כ"ב - כ"ד). השני: "וּכְכֹלֹת שְׁלֹמֹה לְהִתְפַּלֵּל וְהָאֵשׁ יֵרָדָה מִהַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל הָעֵלָה וְהַזְּבָחִים וּכְבוֹד ה' מָלָא אֶת הַבַּיִת: וְלֹא יָכֹלוּ הַפְּהִינִים לְבֹא אֵל בַּיִת ה' כִּי מָלָא כְבוֹד ה' אֶת בַּיִת ה': וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רָאִים בְּרִדָּת הָאֵשׁ וּכְבוֹד ה' עַל הַבַּיִת וַיִּכְרְעוּ אַפְּסֵים אַרְצָה עַל הָרֶצֶף וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ וְהוֹדוּת לַה' כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ: וְהַמֶּלֶךְ וְכָל הָעָם זָבְחִים זָבַח לִפְנֵי ה'" (דה"ב ז, א - ד).

14 בניגוד לשלוש החנוכות הראשונות (משכן, מקדש שלמה ובבית שני), בהן נבנה מקדש חדש, כעת מדובר על חניכה בעקבות חילול המקדש והשבתת העבודה בו. יחד עם זאת, ספר המכבים משווה את חנוכת החשמונאים לחנוכה בתחילת בית שני: "כיום אשר מצא בו נחמיה את אש הקודש בשובו לבנות את המקדש ואת המזבח" (מכבים א' בפסקה שהובאה לעיל). עוד יש להעיר על הסמליות שבשמונת הימים: נס חנוכה מבטא את חידוש העבודה במקדש והוא מתחולל במשך שמונה ימים. קשה שלא לזהות קשר בין שמונה אלו לבין שבעת ימי המילואים והיום השמיני החותם את ימי חניכת המשכן.

את הקרבן - במעמד החניכה, אספה אותו אליה, ואישרה כי רוצה הא-להים בקרבנו של האדם.

עוד הערנו על קיומן של שלוש חנוכות מקדש נוספות במהלך ההיסטוריה. הנחנו כי הצורה בה מופיע א-להים בכל אחת מהן, מעידה על השינוי במהותה של העבודה במקדש מתקופה לתקופה. בנקודת המוצא המוקד הוא בהתבטלות נוכח א-להים, ומשלב לשלב מודגשת ההעצמה לאדם ולחלקו במעמד. שינוי זה הוא קצה חוט לסיפור אודות תהליך של הבשלה המתחולל בעולם. במובן זה, מיוחד הוא המעבר אל החנוכה האחרונה - בתקופת החשמונאים, בה מתקיימת החנוכה - במנורה, והיא מגלמת לא את האש האוכלת, כי אם את האש המאירה, לא את האש הא-להית הנבדלת מן העולם כי אם את אש הדיוט המתברכת בברכת שמים.

שהכוונה היא לקדש הקדשים¹⁸, בבניין שלמה האש במקורה נמצאת בשמים, ויש בכך ביטוי לפינוי מקום של ה' - המאפשר את קיומו של מרחב טבעי, אנושי; בחנוכת המשכן מצוינת ירידת האש 'על המזבח' ובחנוכת המקדש אין התייחסות מפורשת למזבח; תגובת העם לראשון היא ב'ירונו ויפלו על פניהם' - במידת ההתבטלות. בשני העם מדבר, ואומר דברים משל עצמו - "והודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו".

כמה מאפיינים לחנוכת הבית השני¹⁹: בנקודת המוצא מחפשים אש שנותרה מבית ראשון. רק לאחר שזו לא נמצאת, נפתח הערוץ הנוסף של 'אש א-להים'; אחרי שזורקים את המים הקפואים שנמצאו - על הקרבן, השמש יוצאת על הארץ, והעבים נפוצו. שמים עוטי ערפל הופכים להיות מאירים, והאש היא חלק מתהליך טבעי של התבהרות השמים; טיבה של האש: "והנה אש א-להים מתלקחת בקרבן" - האש אינה יורדת מן השמים, אלא מופיעה ישירות על המזבח. לאש ישנם מאפיינים א-להיים, ויחד עם זאת מתוארת התלקחות - היאחזותה בקרבן; העם מופתעים הפתעה גמורה מן הנס שאירע, ותגובתם היא "וישתומם כל העם מסביב", וזאת בניגוד לחנוכת שלמה, בה לא מתוארת הפתעה בוודאי שלא השתוממות; לאחר ההתבטלות בנפילת הכהנים והעם על הפנים, מתעוררים הכהנים לשיר בהלל ולהודות לה'. השירה מגלמת העצמה אנושית של הכהנים. בניגוד לבית ראשון בו הפסגה הייתה הודאה.

בניגוד לחנוכת שלמה, שעדיין הייתה קיימת בה נוכחות גבוהה של א-להים, בבית שני - א-להים מפנה מקום, והחלל בו נתון העם - מאפשר ביטוי אנושי רחב יותר.

סוף דבר

עיון זה נפתח בתיאורו של היום השמיני - באש היוצאת מלפני ה' ואוכלת על המזבח - נוכח העם. שאלנו - מה מקופל בחנוכת המשכן, המתמקדת במזבח, ובאש הא-להית היורדת על גביו? ויצאנו ל'מסע' בעקבות המזבח. ערכנו היכרות עמו - בהנגדה לארון הברית, ועמדנו על תכונתו כמי שמגלם את העבודה נוכח 'רשות גבוה' במקדש, נוכח המקום שהוא 'שלו'. האדם בא אל מקומו של א-להים, ומוסר לו את 'שלו'. בהתאמה - אש יצאה מלפני ה' ואכלה

¹⁸ כך עולה משורה של מדרשים המתארים את מקום האש ששרפה את נדב ואביהו כמי שיצאה מקדש הקדשים. דוגמא: "ותצא אש מלפני ה' מלמד שיצא אש מבית קדשי הקדשים ושרף נשמתם, אבא יוסי בן דוסתאי אומר שני חוטים של אש יצאו מבית קודש הקדשים ונחלקו לארבעה ונכנסו שנים בחוטמו של זה ושנים בחוטמו של זה..." (ספרא שמיני פרשה א', ל"ד). המילים 'ותצא אש מלפני ה'', חופפות לגמרי לתיאור הראשון בו יוצאת האש ואוכלת את העול ואת החלבים.

¹⁹ עיין ציטוט מחשמונאים ב' בפרק 'שלוש חנוכות נוספות'.

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב שמעון קליין, תשע"ה
עורך: מתנאל בן אבי

בית המדרש הווירטואלי
מיסודו של
The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
האתר בעברית: <http://vbm.etzion.org.il>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il
